

Beata Cyboran

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Zastosowanie *path dependence* do badań nad przemianami instytucji kultury w Polsce

Wprowadzenie

Dynamika procesów kulturowych, jakie zachodzą we współczesnym świecie, skłania ku poszukiwaniu uwarunkowań ich przebiegu. Szczególnie intrygujące, a zarazem bardzo trudne do analizy, wydają się zjawiska, których trajektorie rozwojowe uzależnione są od wielu różnorodnych czynników. Nie sposób przyjrzeć się wszystkim aspektom konstytuującym proces ich powstawania, stąd konieczność dokonywania wyboru kwestii poddawanych analizom. Aby proces badawczy przebiegał w naukowo poprawny sposób, ważne jest przyjęcie określonej perspektywy badawczej (określanej także często mianem paradygmatu), która wyznacza swoiste ramy dla prowadzonego rozpoznania. W niniejszym artykule podjęłam próbę przybliżenia koncepcji *path dependence*, mieszczącej się w nurcie nowego instytucjonalizmu historycznego, która może stanowić ciekawe podejście w analizowaniu trajektorii rozwojowych różnych zinstytucjonalizowanych zjawisk społeczno-kulturowych.

Przydatność analityczną charakteryzowanej koncepcji można wykazać na przykładzie przemian instytucji kultury w Polsce po 1989 roku w odniesieniu do polityki kulturalnej państwa z początkowego okresu transformacji ustrojowej. Podejście *path dependence* zostało bowiem z sukcesem wykorzystane do analizowania procesów transformacyjnych oraz do charakterystyki demokratyzacji systemów politycznych i wzajemnych powiązań pomiędzy polityką wewnętrzną a międzynarodową w krajach przechodzących różnorakie przemiany społeczno-gospodarcze (Pierson, Skocpol, 2002: 693–694). Instytucje kultury w Polsce przeszły w ostatnich dziesięcioleciach wiele znaczących przekształceń, ale ich efektywność bywa przez badaczy intensywnie kontestowana. Stąd też koncept zastosowania perspektywy *path dependence* do objaśnienia instytucjonalnych trajektorii rozwojowych w obszarze kultury¹.

1 Szerzej analizuję to zagadnienie w swojej publikacji z 2018 roku pt. *Animacja w systemie zależności instytucjonalnych. Uwarunkowania rozwoju animacji społeczno-kulturalnej na tle polskiej polityki kulturalnej po 1989 roku*. Kraków: Wydawnictwo UJ.

Źródła koncepcji *path dependence*

Path dependence mieści się podejściu instytucjonalnym, a uszczegóławiając – w nurcie nowego instytucjonalizmu historycznego. W klasycznej wersji instytucjonalizm pojawił się na gruncie ekonomii po I wojnie światowej, podczas zjazdu *Amerykańskiego Stowarzyszenia Ekonomicznego*, za sprawą Waltona Hamiltona (Pieliński, 2012: 4), a następnie został przetransponowany do innych nauk społecznych. W socjologii podejście to zostało ugruntowane za sprawą Emila Durkheima i stanowi jeden z podstawowych paradygmatów badawczych. Instytucjonalizm w naukach społecznych nie jest podejściem jednorodnym, bo sami instytucjoniści mają problem z pojęciem „instytucja”. Wielość definicji tej kategorii i pojawiające się pomiędzy nimi większe i mniejsze różnice mogą skłaniać do stwierdzenia, że trudno mówić o jednym podejściu badawczym, jakim jest instytucjonalizm, jeżeli u przedstawicieli jednego paradygmatu nie istnieje zgoda co do tego, w jaki sposób definiować kluczowe dla tego podejścia pojęcie (Pieliński, 2012: 7–9). Tym, co jednak łączy instytucjonalizm, jest fakt, że u podstaw niemal wszystkich definicji „instytucji” leży założenie „że instytucje trzeba traktować przede wszystkim jako szeroko rozumiane reguły, które określają – na podstawie zasad – sposoby odnoszenia się ludzi do siebie i do ich otoczenia” (Chmielewski, 2011: 230). W ujęciu Elinor Ostrom (2013: 70) kategorią konstytuującą pojęcie „instytucji” są należące do powszechnej wiedzy reguły, które się stosuje, monitoruje i egzekwuje. Te „instytucjonalne szczegóły” mają duże znaczenie, bo stan równowagi indywidualnej i społecznej zależy od reguł i struktur otaczających nas instytucji. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu termin ten służył przede wszystkim do opisu poszczególnych elementów struktury państwa. Dzisiaj odnosimy go do zespołów nawet codziennych praktyk, jak również do sformalizowanych aspektów naszego życia społecznego.

Współcześnie rozwijane jest podejście określane mianem „nowego instytucjonalizmu”, w ramach którego Peter Hall i Rosemary Taylor (1996: 937–950) wyróżniają instytucjonalizm racjonalnego wyboru, socjologiczny oraz historyczny. Ten pierwszy traktuje instytucję jako pochodną działań racjonalnych jednostek, służącą zaspokajaniu potrzeb, szczególnie tych wymagających kooperacji. Instytucjonalizm socjologiczny charakteryzuje z kolei instytucje jako element społecznie umotywowanych kulturowych praktyk, które kształtują tożsamość i światopogląd jednostek. W tym ujęciu instytucje w większym stopniu kształtują życie społeczne niż jednostka. Instytucjonalizm historyczny stoi na stanowisku, iż instytucje nie powstają po to, aby zaspokoić potrzeby określonych jednostek czy też grup, ale są wytworem nierzadko przypadkowych wydarzeń, następnie ukształtowane przez nie wpływają na wybory i sposoby ich realizacji przez jednostki. Bardzo silnie zaakcentowany został tutaj nieracjonalizm działań wielu instytucji, wymykający się wszelkim instrumentalnym praktykom, a rzutuący w znacznym stopniu na rozwój różnorodnych, łączonych z nimi zjawisk. Badacze związani z tą koncepcją podejmują się analizowania wpływu przeszłości instytucji na obecne funkcjonowanie systemów politycznych. Co ciekawe, raz zaadoptowane rozwiązania instytucjonalne mają tendencję do trwania w czasie. Instytucje są bowiem wytworami historii. Były najczęściej projektowane przez działających w przeszłości aktorów politycznych, którzy tworzyli

je z myślą o własnych interesach i preferencjach i nie muszą odpowiadać współczesności (Pieliński, 2013: 45–50). Instytucje są nośnikami tych rozwiązań i bezwiednie je utrwalają. Każdorazowa próba modyfikacji tego systemu okupiona jest wielkimi kosztami, przez co najczęściej nie jest podejmowana, co w efekcie prowadzi do reprodukcji rozwiązań rozbieżnych z rzeczywistością.

Instytucjonalizm historyczny znalazł zastosowanie w badaniach polityki społecznej, wyjaśniając zależności pomiędzy funkcjonowaniem systemów politycznych a efektami polityki społecznej w danym zakresie. Przyczyn odmienności systemów politycznych niekoniecznie należy szukać w kulturowej odmienności i odmiennym uwarunkowaniu społeczno-gospodarczym. Równie dobrze można się ich doszukiwać w specyficznym kształcie norm i reguł kierujących życiem politycznym danego kraju. Owe normy i reguły mają bowiem ogromne znaczenie dla formy, jaką przyjmuje polityka publiczna realizowana w poszczególnych państwach. Co ciekawe treść norm i reguł obowiązujących w poszczególnych systemach politycznych nie jest powiązana z interesami, celami i strategiami aktorów politycznych, którzy muszą się im podporządkowywać. Szczególną uwagę badaczy przykuwały odmiennie modele polityki społecznej rozwijane w krajach zachodnich, gdzie pomimo podobnych założeń wyjściowych przybrały one różnorodny kształt. Podstawowe tezy instytucjonalizmu historycznego stanowiły dobre wyjaśnienie rozwoju odmiennych systemów polityk społecznych w krajach o podobnych podziałach społeczno-gospodarczych. Wielu autorów sądziło, że owa różnorodność modeli państwa opiekuńczego wynika z odmiennego kształtu instytucji regulujących relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami życia politycznego i społecznego (Pieliński, 2012: 47). Analizy tego rodzaju stanęły u podstaw rozwoju badań porównawczych w polityce społecznej, co wcześniej było bardzo skomplikowanym wyzwaniem.

Z koncepcji instytucjonalizmu historycznego zaczęły wyodrębniać się z czasem nowe kierunki. Jednym z nich są analizy dotyczące wpływu czasu na przebieg różnych procesów społecznych i politycznych. Paul Pierson (2004) jest orędownikiem tezy, że wiele procesów społecznych jest warunkowanych przez mechanizm zależności od szlaku/ścieżki (*path dependence*), gdyż konsekwencje wydarzeń, które miały miejsce w przeszłości mogą być bardzo długo odczuwalne, a historia nie zawsze eliminuje praktyki społeczne, które hamują postęp i są społecznie irracjonalne. Nawet racjonalne jednostki podporządkowują się „spadkowi” historycznemu, który umacnia społeczne patologie (Putnam, 1995: 279–280).

Współcześnie występujące zjawiska społeczne są według Piersona determinowane przez wydarzenia mające często miejsce w mniej lub bardziej odległej przeszłości. Efekt końcowy jakiegoś procesu społecznego lub politycznego nie jest uzależniony jedynie od tego, jakie czynniki go kształtowały, ale również od tego, w jakiej kolejności się pojawiały. Raz wybrany sposób regulacji określonej sytuacji społecznej w miarę upływu czasu jest coraz trudniejszy do skorygowania. W myśl tego ujęcia jednorazowo przyjęte rozwiązania instytucjonalne, niezależnie od tego, jak bardzo nieefektywne i nieskuteczne lub też niesprawiedliwe, mają większe szanse na to, aby nadal trwać niż ulec zmianie. Mechanizm samowzmacniania się rozwiązań jest szczególnie widoczny w początkowych decyzjach instytucjonalnych. Dokonane w tym okresie wybory sprzyjają powstawaniu złożonych sieci

społecznych i gospodarczych, których modyfikacja jest bardzo kosztowna, co oczywiście zniechęca do poszukiwania innych rozwiązań.

Jeżeli mechanizmy funkcjonowania systemów politycznych są tak silnie uwarunkowane przez wewnętrzne instytucje, to problematyczna staje się możliwość wprowadzenia jakiegokolwiek zmiany. Raz ustalony porządek rzeczy, raz określone ramy systemu politycznego wyznaczają jego dalsze funkcjonowanie na wiele dziesięcioleci. Badacze związani z instytucjonalizmem historycznym i koncepcją *path dependence* usiłowali odejść od tej fatalistycznej wizji funkcjonowania społeczeństwa, odwołując się do pojęcia punktu zwrotnego (*critical juncture*). To moment, w którym mechanizmy sprzężenia zwrotnego w funkcjonowaniu instytucji i jej otoczenia przestają działać i pojawia się na krótko możliwość zasadniczej zmiany (Pieliński, 2013: 59). Uwypukla to inną cechę życia społecznego, jaką jest jego nieprzewidywalność. Bo przecież tak naprawdę nie można przewidzieć, kiedy pojawi się punkt zwrotny. Funkcjonowanie układów instytucjonalnych obciążonych historycznym balastem oraz wynikająca z niego nieracjonalność w podejmowaniu decyzji strategicznych wydaje się niezwykle inspirującym podejściem dla analiz polityki kulturalnej w naszym kraju.

Potencjał eksplanacyjny *path dependence*

Koncepcja *path dependence* upowszechniła się w latach osiemdziesiątych XX w. na gruncie ekonomii za sprawą Paula A. Davida i Briana Arthura. Arthur zaproponował posłużenie się tym terminem na określenie procesów wrażliwych na własną historię (Dzionek-Kozłowska, 2010: 88). David (1997, 2001) opisał ten proces na przykładzie upowszechnienia się klawiatury typu QWERTY, jako standardu, którym posługujemy się od stuleci, a który spowalnia tempo pisania, zamiast klawiatury DVORAKA, która została stworzona, by dzięki intuicyjności zmaksymalizować tempo pracy użytkowników klawiatur. Ekonomiści wykorzystują to podejście do opisu sposobu tworzenia się instytucji w życiu społeczno-gospodarczym i badania kosztów wynikających z funkcjonowania w wymianie rynkowej instytucji, która podlega ograniczonej racjonalności. Koncepcja ta została spopularyzowana jeszcze silniej po otrzymaniu przez Elinor Ostrom i Olivera Williamsona w 2009 r. Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii za stworzenie właśnie tej teorii. Ekonomiści, charakteryzując koncepcję „ścieżki rozwoju” nakreślają sytuację, w której powstaje zbiór powtarzalnych działań realizowanych przez różne podmioty i traktowanych jako odpowiedź na taką samą potrzebę lub na rozwiązanie tego samego problemu. Tak powstaje sytuacja, która odwzorowuje proste założenie, że jeśli powtarzamy jakieś zachowanie, to jest ono zapewne wynikiem wcześniej podjętego zracjonalizowanego wyboru. Ten pierwszy wybór jednak wcale nie musi być racjonalny, a wręcz może być wynikiem przypadkowego zbiegu okoliczności.

Te pierwsze zdarzenia mają według Piersona (2000: 252) kluczowe znaczenie, bo tylko na początku można skutecznie zablokować rozwój ścieżki, później zaś, zgodnie z logiką kostek domina, jest to bardzo trudne, a czasem wręcz niemożliwe. Podstawowym warunkiem koncepcji *path dependence* jest więc powtarzalność zachowań warunkowana ograniczoną racjonalnością. Rozwój zaś jest rozumiany

jako wytworzenie pewnej jednej postawy, poglądu, normy, strategii postępowania, które powstają w wyniku utrwalenia jakiegoś powszechnego zachowania (Szmigiela-Rawska, 2014: 156). Ważną cechą tego nurtu jest podkreślanie znaczenia uwarunkowań czasu i przestrzeni występowania danych zjawisk (Pierson, 2000: 252). Wpływ przeszłości na teraźniejszość i przyszłość jest złożonym zjawiskiem, niepoddającym się prostym wyjaśnieniom i prognozowaniu.

Czynnikiem wprowadzającym dodatkowe komplikacje jest ponadto fakt, iż wiele instytucji, pomimo świadomości nieracjonalności swojego działania, trwa przy nim przez długi czas, zanim wprowadzone zostaną zmiany, ponieważ koszty dokonania tych przemian są bardziej dotkliwe niż nieracjonalne działanie. Instytucje obrastają więc sieciami różnorodnych interesów, które utrudniają lub wręcz uniemożliwiają dokonanie znaczących zmian. Stąd też każda racjonalnie działająca jednostka będzie działała na rzecz podtrzymania istniejącej już instytucji, niezależnie od tego, jak bardzo będzie ona dysfunkcyjna (Pieliński, 2012: 91). Określane jest to mianem „zamknięcia na ścieżce” (*lock-in*).

Path dependence można analizować w szerokim i wąskim ujęciu. W szerokim ujęciu słabością tej koncepcji jest fakt, że wnosi ona niewiele oryginalnego ładunku teoretycznego. Jest to w zasadzie zwrócenie uwagi na ograniczającą rolę historii, co w naukach społecznych wyrażano za pomocą starszych teorii – m.in. kumulatywnej przyczynowości (*cumulative causation*). W węższym ujęciu natomiast rozpatrywać możemy dwie zasadnicze kwestie: wydarzenia odpowiedzialne za powstanie danego procesu oraz czynniki odpowiadające za reprodukcję wybranego rozwiązania (Jasiński, 2010: 52–53). W takim ujęciu *path dependence* wydaje się bardzo interesującym założeniem koncepcyjnym. Zdaniem Piersona, aby koncepcja *zależności od ścieżki* spełniała kryteria perspektywy badawczej, musi zawierać w sobie takie założenia, jak: podstawowe znaczenie ma czas rozpoczęcia i sekwencja kolejnych zdarzeń, w początkowej fazie istnieje możliwość pojawienia się alternatywnych rezultatów, wydarzenia znaczące mogą być rezultatem stosunkowo drobnych i przypadkowych sytuacji. James Mahoney (2000: 510–512) uważa z kolei, że istnienie sekwencji występuje tylko wtedy, gdy znaczące wydarzenie (*contingent event*) nadaje zjawisku charakter przyczynowo-skutkowego ciągu. Równocześnie spełnione muszą być następujące warunki:

- wyróżnienie punktu początkowego, który rozpoczyna sekwencję wydarzeń (moment ten nie jest łatwy do przewidzenia i nie poddaje się oczywistym wyjaśnieniom),
- wczesne fazy procesu mają fundamentalne znaczenie dla dalszego jego przebiegu,
- udowodnienie, że przebieg procesu, zapoczątkowanego specyficznym wydarzeniem jest ciągiem przyczynowo-skutkowym, mającym charakter albo kumulacyjnego sprzężenia zwrotnego (*self reinforcing sequences*), albo przyczynowego związku sekwencyjnego (*reactive sequences*).

Nieprzewidywanym wydarzeniem mogą być zarówno indywidualne decyzje, jak i losowe zdarzenia o dużej skali – wojny, katastrofy naturalne czy krachy na giełdach. Ten silny determinizm koncepcji wzbudza wiele kontrowersji. Szczególnie dyskusyjne wydaje się jedno z podstawowych założeń *path dependence*, czyli związek pomiędzy warunkami początkowymi a efektem „na wyjściu”. Podważany jest

także sposób określania kosztowności przechodzenia z jednego rozwiązania do innego (Liebowitz, Margolis, 1995).

Według Mahoneya (2000: 512–535) analizie *path dependence* najlepiej poddają się procesy, które zapoczątkowane były znaczącymi wydarzeniami i wzbudziły rozwój jednej z dwóch rodzajów ścieżek: samowzmacniająca się (*self-reinforcing*) lub reakcyjną (*reactive*). Ścieżka samowzmacniająca się ma miejsce wtedy, gdy specyficzne wydarzenie nadaje danemu zjawisku kierunek, który następnie zostaje reprodukowany na skutek kumulujących się okoliczności. Wybór początkowy pobudza do rozwoju w danym kierunku, co po pewnym czasie staje się trudne bądź wręcz niemożliwe do odwrócenia. Reprodukacja danej struktury instytucjonalnej może być wyjaśniana w kategoriach zysków, jak również w kategoriach funkcjonalnych (służby interesom elit lub decydentów) czy legitymizacyjnych (struktura jest utrzymywana, ponieważ wierzy się w jej słuszność). Ścieżka reakcyjna jest z kolei sekwencją uporządkowanych i połączonych ze sobą wydarzeń, w których każde jest zarówno reakcją na wydarzenia wcześniejsze, jak i przyczyną późniejszych. Największą trudnością w analizie ścieżek reakcyjnych jest określenie punktu początkowego, bez odnalezienia którego można wpaść w pułapkę „nieskończonego regresu”. Stąd proponuje się uznanie za moment rozpoczynający daną sekwencję jakiegoś punktu zwrotnego lub krytycznego, który nadaje procesowi nowy kierunek.

Determinizm koncepcji „zależności od ścieżki” został nieco zmodyfikowany przez samego Piersona dzięki koncepcji przerwanej równowagi (Mazur, 2015: 15–16). Zakłada ona, że w sytuacji znaczących zmian, które dotyczą daną instytucję może dojść do jej modyfikacji lub zmiany. Te okresy silnych przemian charakteryzują się przyspieszonymi procesami uczenia się, ograniczonymi przez istniejące już praktyki instytucjonalne (zasady, rutyny, schematy postępowania). Etapy przemian przeplatają się z kryzysami wynikającymi z walki o utrzymanie istniejącego stanu rzeczy. Wszystko to może prowadzić do zasadniczej przemiany porządku instytucjonalnego w danym obszarze, ale w wydłużonej perspektywie czasowej. Zmiany są możliwe szczególnie wtedy, gdy struktura odpowiedzialna za powstanie danego kierunku rozwoju jest niestabilna (*non-convex*). Czas, w którym zjawisko jest w stanie niestabilności, określa się punktem zwrotnym (*turning point, critical juncture*). Pojęcie to jest szczególnie użyteczne, gdyż definiuje początek danej sekwencji rozwojowej. Znalezienie punktu początkowego danej trajektorii rozwojowej oraz śledzenia procesów, które utrzymują wybrany kierunek rozwoju, to główne zadania badaczy posługujących się takim ujęciem *path dependence* (Pierson, 2010: 125).

Charakteryzowana perspektywa badawcza ma duży potencjał eksplanacyjny i jest wykorzystywana do analizy przemian społeczno-gospodarczych w krajach postkomunistycznych, gdzie przebieg i skutki zmiany ustrojowej są odmienne. Oczywiście mamy tutaj do czynienia z wieloma oddziałującymi na siebie czynnikami i trudno jest ustalić wszystkie zależności między nimi, ale do wyjaśnienia typów transformacji najistotniejsze wydają się następujące grupy czynników: dziedzictwo przeszłości i warunki wyjściowe, nowy układ instytucjonalny, kierunki polityki nowego rządu oraz zakres pomocy zewnętrznej (Ekiert, 2011: 503). Uważa się, że różnic w procesach transformacyjnych należy upatrywać w dziedzictwie przeszłości i warunkach wyjściowych każdego państwa, przyjmując właśnie perspektywę

„zależności od szlaku”. Zerwanie z przeszłością nigdy nie jest bowiem całkowite. „W niej tkwią nie tylko czynniki dysfunkcyjne wobec demokratycznego i rynkowego ładu, ale także czynniki sprzyjające zmianom. Należą do nich m.in. przeszłe doświadczenia kryzysów politycznych, próby reform ekonomicznych i liberalizacji politycznej (choćby nieudane), pragmatyzm komunistycznych elit, powstanie opozycji politycznej i kulturalnej, otwarcie na Zachód” (Ekiert, 2011: 501). Perspektywa *path dependence* łączy refleksję nad doświadczeniami historycznymi z analizą jednostkowych wydarzeń znaczących i ich sekwencją czasową, co pozwala wyjaśnić, dlaczego niektóre kraje odnoszą sukcesy na drodze transformacji, a inne nie mogą wydobyć się z kręgu niemocy. Postkomunistyczne transformacje można więc scharakteryzować jako „proces kumulowania się pozytywnych lub negatywnych efektów” (*increasing returns process*) z silnym wpływem czynników historycznych.

Z historycznego punktu widzenia dla procesów transformacyjnych uznano za znaczące: uwarunkowania międzynarodowe ukształtowane przed okresem przemian (członkostwo w organizacjach międzynarodowych, układ stosunków z krajami spoza bloku komunistycznego, współpraca gospodarcza); uwarunkowania instytucjonalne „odziedziczone” po komunizmie (ład instytucjonalny lub jego brak); warunki wyjściowe na pierwszym etapie przemian (Ekiert, 2011: 512–519). David Stark (1992: 29–51) za te znaczące uwarunkowanie uznaje ponadto: stosunek do prywatyzacji, strategie prywatyzacyjne i przebieg procesów prywatyzacyjnych. Obejmując analizami Niemcy Wschodnie, Czechosłowację, Polskę i Węgry, ukazuje różnice w procesach demokratyzacji państw oraz przyjętych przez te państwa typach gospodarki rynkowej, poprzez pryzmat procesów prywatyzacyjnych, które miały miejsce w początkowej fazie transformacji ustrojowej. Kontynuacją tych rozważań w znacznie bardziej rozbudowanej formie jest publikacja Davida Starka i Laszlo Bruszta (1998). W przeciwieństwie do oponentów instytucjonalizmu historycznego, którzy kontestują założenie o teraźniejszości w pełni zdeterminowanej przez przeszłość, autorzy ci postrzegają zaszłości jako „instytucjonalne zasoby teraźniejszości”. Udowadniają, że transformacja jest „uzależniona od ścieżki”, ale dzięki temu otwierają się różne możliwości i konfiguracje rozwojowe w różnych krajach. Zróżnicowanie ramy instytucjonalnej odegrały decydującą rolę w kierunkach i sposobach prywatyzacji majątku państwowego i także tym można tłumaczyć różnorodność w procesie zmian politycznych w krajach postsocjalistycznych. Konkluzją przywołanej publikacji jest teza, że najważniejszym czynnikiem wzmacniającym rynek i gospodarkę jest silne i sprawne państwo wraz z racjonalnie projektowaną i realizowaną przez nie polityką publiczną (Stark, Bruszt, 1998: 110–111).

Na ograniczającą spuściznę instytucjonalną po PRL zwrócili uwagę Jerzy Hausner, Bob Jessop i Klaus Nielsen (Hausner i inni, 1995), akcentując, iż kondycja struktury politycznej i gospodarczej oraz sposób funkcjonowania systemu społecznego w Polsce tkwią w dużej mierze w okowach „zależności od ścieżki” systemu komunistycznego, przez co ich ewolucja jest ograniczona i przebiega w wielu obszarach w niesatysfakcjonującym tempie. Niestety budowanie ustroju demokratycznego w Polsce dokonywało się w początkowym okresie transformacji na bazie zastanych struktur instytucjonalnych. Doprowadziło to do wprowadzenia wielu ówczesnych przemian na niefortunne ścieżki rozwojowe, z których nie sposób się

uwolnić lub z których „wyzwolenie się” jest bardzo rozciągnięte w czasie i okupione znacznymi wysiłkami.

***Path dependence* w analizach przemian instytucjonalnego otoczenia kultury w Polsce**

Path dependence zakłada istnienie zależności pomiędzy wydarzeniami mającymi miejsce w fazie początkowej danego procesu a jego stanem obecnym. Przemiany transformacyjne sektora kultury po 1989 roku wydają się być zjawiskiem doskonale wpisującym się w koncepcję „zależności od ścieżki”, ponieważ niezależnie od podejmowanych zmian i przekształceń obszar ten uznawany jest nadal za jeden z najmniej podatnych na przemiany. Przy takim założeniu *path dependence* wydaje się bardzo interesującym podłożem koncepcyjnym. Wykorzystując metodę *desk research*, czyli analizę danych zastanych dotyczących sektora kultury i stworzonych w latach 1989–2016 dokumentów w postaci: sprawozdań, raportów, ekspertyz, diagnoz, dokumentów strategicznych i programowych oraz aktów prawnych, można uchwycić wiele interesujących kwestii, które prowadzą do znaczących konstatacji². Przyjęta perspektywa nadaje badaniu takich materiałów charakter opisowo-wyjaśniający, gdyż wykorzystanie wniosków z analiz danych zastanych dostarcza kontekstu historycznego i pojęciowego (Cyboran, 2018). Odnosząc się do wymienionych wcześniej warunków, jakie powinno spełniać badanie realizowane z perspektywy *path dependence*, za punkt początkowy, który rozpoczyna sekwencję wydarzeń uznać można początek transformacji ustrojowej w Polsce, który był momentem zwrotnym w działalności instytucji sektora kultury, a wczesne fazy tego procesu miały fundamentalne znaczenie w kontekście dalszego jego przebiegu.

Dla sektora kultury początek transformacji ustrojowej nie był korzystnym czasem. Kultura była podporządkowana przemianom gospodarczym, generującym „transformacyjne koszty społeczne”, których niwelowanie było traktowane priorytetowo. Powszechny brak środków finansowych doprowadził do przekształceń sektora w bardzo ograniczonym zakresie, pozostawiając chociażby niezreformowany system administracji kulturalnej. Cechy komunistyczne tych podmiotów stały się „ciężką przeszłością przyszłych przemian”, ciężącą na instytucjach kultury i polityce w tym sektorze.

Koncepcja *path dependence* nakazuje skupianie się nad wydarzeniami, które są odpowiedzialne za przebieg danego procesu lub odpowiadają za reprodukcję wybranego rozwiązania. Wyznaczenie takich „punktów znaczących” w przemianach polskiego sektora kultury po 1989 roku nie jest łatwe, gdyż procesy te miały i nadal mają charakter ciągły, a nie skokowy. Warto więc zastanowić się nad ujęciem „punktów znaczących” w układzie obszarowym, a nie temporalnym. Za historycznie istotne dla obecnego kształtu instytucji kultury w Polsce uznać można wtedy:

2 Przywołane w tej części wnioski powstały przy okazji badań na temat rozwoju animacji kultury na tle polskiej polityki kulturalnej w latach 1989–2016. Pełny wykaz przeanalizowanych materiałów źródłowych i raportów (ponad 120 dokumentów) znajduje się w przywołanej już przeze mnie publikacji (Cyboran, 2018: 363–375), a najważniejsze zostały zamieszczone w bibliografii.

- marginalizację finansową sektora kultury w pierwszym etapie przemian transformacyjnych;
- niską jakością merytoryczną dokumentów legislacyjnych dotyczących kultury;
- brak wizji i kierunków prowadzenia polityki kulturalnej – reaktywność i dostosowywanie się oraz postulatyność dokumentów programowych i strategicznych;
- brak zainteresowania ze strony polityki kulturalnej na poziomie państwowym i samorządowym przekształcaniem instytucji kultury;
- instytucjonalny spadek po okresie PRL (Cyboran, 2018).

Wymienione kwestie nie są punktami znaczącymi „sensu stricto”, ale uznać można, że miały charakter hamujący i generujący dysfunkcjonalność sektora. Za pierwszy „punkt znaczący” przyjąć można znaczące niedofinansowanie sektora kultury w pierwszym etapie przemian transformacyjnych. Skutkowało to budowaniem „strategii przetrwania” przez instytucje kultury, a nie poszukiwaniem nowych form działalności. Okres transformacji to także pojawienie się wielu dokumentów legislacyjnych dotyczących kultury o niskiej jakości merytorycznej, na co nakładał się brak wizji i kierunków prowadzenia polityki kulturalnej przez państwo. Dokumenty programowe i strategiczne cechowała postulatyność oraz reaktywność i dostosowywanie się do zmian zachodzących w otoczeniu polityki kulturalnej. Polityka kulturalna państwa w pierwszych latach transformacji, zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym, nie sprecyzowała koncepcji prowadzenia działalności kulturalnej w Polsce i nie stworzyła ram formalnych dla przemian w interesującym nas obszarze. Próby reformowania organizacji i finansowania działalności kulturalnej były mało efektywne. Brakowało im teoretycznego osadzenia, a wiedza ekspercka w tym zakresie wykorzystywana była w stopniu minimalnym. Bariery dla reform był także opór środowiska związanego z sektorem kultury przed wdrażaniem nowych rozwiązań systemowych, jak również brak determinacji politycznej w ich wprowadzaniu. Szczególnie wolno przekształcenia zachodziły w domach kultury. Kolejnym ograniczeniem rozwoju sektora kultury był spadek po okresie PRL w postaci niezreformowanych instytucji kultury, działających na podstawie schematów z poprzedniego okresu, w których nie było miejsca na „eksperymentowanie” z nowymi kierunkami działań.

Być może właśnie te zdarzenia, które dokonały się w początkowej fazie tworzenia nowej polityki kulturalnej państwa, mają dla jej obecnego kształtu znaczenie zasadnicze. W polityce kulturalnej „zależność od ścieżki” ma również swoje podłoże w historycznie utrwalonym społecznym wartościowaniu kultury oraz relacjach instytucjonalnych wypracowanych w poprzednich okresach. To „zamknięcie w ścieżce” wiąże się także w dużej mierze z bagażem po okresie przedtransformacyjnym, a także utrwaloną marginalizacją sektora kultury w pierwszym okresie zmian ustrojowych.

W badaniach procesów transformacyjnych w krajach postkomunistycznych wyróżnia się zasadniczo dwie perspektywy analityczne: polityczną i instytucjonalną. Perspektywa polityczna nakłania do podejmowania szerokich analiz skupionych głównie nad wpływem partii czy ugrupowań politycznych, które stały się znaczące w wielopartyjnych demokracjach krajów postkomunistycznych. Ich stanowiska, preferencje i decyzje polityczne uznawano za zasadnicze dla dokonujących się

przekształceń transformacyjnych w sferze społeczno-gospodarczej. Podejście instytucjonalne rozwinęło się w latach 90. XX wieku i w jego centrum znalazły się dociekania na temat roli państwa i instytucji publicznych w projektowaniu i realizacji przemian (Inglot, 2010: 268–269). Brak radykalnej przebudowy instytucji i, co za tym idzie, trudne dziedzictwo komunizmu stanowiły i stanowią nadal czynnik hamujący przemiany społeczno-ekonomiczne zachodzące w krajach byłego bloku wschodniego. Analiza ewolucji polskiej polityki kulturalnej po 1989 roku wskazywać może na takie właśnie zależności. Zasoby instytucjonalne, w tym sektora kultury, zostały w okresie PRL tak dalece zniekształcone, że podjęte po 1989 roku modyfikacje nie odniosły zakładanych rezultatów. Michał Federowicz (2003: 369–374) wskazuje także na wielość działań pozorujących przekształcanie np. instytucji organizujących życie społeczne, polegające na oficjalnym wprowadzaniu zmian przy jednoczesnym nieformalnym działaniu wspierającym i utrwalającym stan zastany. Często są także sytuacje, gdy nowe instytucje, nawet idealnie zaprojektowane, ulegają w konfrontacji z otoczeniem wzajemnie przenikających się tradycyjnych porządków znaczącemu osłabieniu. W konsekwencji odchodzą od swojej innowacyjności na rzecz dostosowania się do starych struktur. Zjawiska takie można zidentyfikować w procesie ewolucji polityki kulturalnej i transformacji sektora kultury w Polsce.

Pierwsze dziesięciolecie okresu transformacji ustrojowej było najbardziej znaczące dla kierunków przemian polskiego sektora kultury. Na większość przemian polityka kulturalna nie miała istotnego wpływu, ponieważ fakty społeczne wyprzedzały decyzje polityczne. Polityka kulturalna państwa charakteryzowała się głównie deklaratywnością. W wielu dokumentach ministerialnych wyrażana była wola realizowania aktywnej polityki kulturalnej, formułowane były różne priorytety, ale zamierzenia blokowane były niewydolnymi strukturami organizacyjnymi oraz niedoborami finansowymi. Decentralizacja w sektorze kultury przeprowadzona w ograniczonym zakresie nie zmniejszyła roli i znaczenia sektora publicznego w prowadzeniu i finansowaniu działalności kulturalnej. Kultura utrzymywana była i jest nadal głównie ze środków publicznych i zarządzana przez administrację publiczną.

Podsumowanie

Badania procesów społeczno-kulturowych są trudne i skomplikowane. Poszukiwanie więc nowych interesujących perspektyw analitycznych wydaje się być ze wszech miar znaczące. Oczywiście każde podejście może być bardziej lub mniej zasadne do określania przemian w obszarze poddawanym rozpoznaniu, a przyjęte perspektywy badawcze mogą prowadzić do niepełnych wniosków lub rzutować na ich wiarygodność. Optyka *path dependence* może być uznana za zbyt deterministyczną, ale jednocześnie pozwala na uwzględnienie wielu czynników, które w analizach dokonywanych z innej perspektywy mogą być pomijane. W jednym z najnowszych opracowań dotyczących funkcjonowania domów kultury w Polsce, którym jest raport z 2021 roku zrealizowany na zlecenie Narodowego Centrum Kultury pt. „Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury” (Wiśniewski i inni,

2021), charakteryzowana perspektywa badawcza została wykorzystana, co świadczy o ciągłym zainteresowaniu badaczy tym podejściem.

Path dependence pozwala uporządkować wydarzenia społeczno-gospodarcze w sekwencję o charakterze wyjaśniającym, co może wspomóc poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: dlaczego proces potoczył się w takim, a nie innym kierunku i dlaczego kierunek ten jest utrzymywany, mimo że istnieją inne drogi rozwoju? W badaniu procesów transformacyjnych koncepcja ta jest szczególnie atrakcyjna, gdyż można przy jej pomocy objaśniać przyczyny trudności w zmianach instytucjonalnych. Trwałość określonych struktur i rozwiązań wynika bowiem z historycznych uwarunkowań, ale także z jakości kapitału ludzkiego

Kultura jest obszarem dóbr powszechnych. Jest wymieniana jako jedna z kategorii usług publicznych o charakterze społecznym, w której rola administracji polega na sprzyjaniu jej rozwojowi. Analiza opracowań raportowych dotyczących sektora kultury ukazała, że polityka kulturalna państwa po 1989 roku, zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym, nie sprecyzowała spójnej koncepcji prowadzenia działalności kulturalnej w naszym kraju i nie stworzyła sprzyjających ram formalnych dla przemian instytucjonalnych w interesującym nas obszarze. W początkowym okresie transformacji ustrojowej w naszym kraju nie wypracowano skutecznych form włączania obywateli w proces kształtowania polityki kulturalnej, czego skutkiem jest kontynuowanie „odgórnego” sposobu zarządzania kulturą, z silnie ograniczoną autonomizacją instytucji kultury od struktur państwowych i samorządowych.

Bibliografia

- Chmielewski, P. (2011). *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Poltex.
- Cyboran, B. (2018). *Animacja w systemie zależności instytucjonalnych. Uwarunkowania rozwoju animacji społeczno-kulturalnej na tle polskiej polityki kulturalnej po 1989 roku*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- David, P.A. (1997). *Path dependence and the quest for historical economics: one more chorus of the ballad of QWERTY*. University of Oxford. Discussion Papers in Economic and Social History, 20, <https://www.economics.ox.ac.uk/materials/papers/2256/david3.PDF>.
- David, P.A. (2001). *Path dependence, its critics and the quest for 'historical economics'*. W: P. Garrouste, S. Ioannides (eds.), *Evolution and path dependence in economic ideas: past and present*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Dziesięk-Kozłowska, J. (2010). Rynek versus państwo w świetle dyskusji o path dependence. *Ekonomia i Prawo*, 6: 87–99.
- Ekiert, G. (2011). Prawidłowości transformacji w Europie Wschodniej. *Studia Socjologiczne*, 1(200): 501–526.
- Federowicz, M. (2003). Institutions and culture. *Polish Sociological Review*, 4(144): 369–374.
- Hall, P., Taylor, R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, 44(5): 936–957.

- Hausner, J., Jessop, B., Nielsen, K. (1995). *Strategic choice and path-dependency in post-socialism. Institutional dynamics in the transformation process*. Aldershot: Edward Elgar.
- Inglot, T. (2010). *Welfare state w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1917–2004*, tłum. M. Zieleńska, J. Dzierzgowski. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.
- Jasiński, M. (2010). Teoria zależności od ścieżki a małe gospodarki wspiarskie. *Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej*, 28: 52–72.
- Liebowitz, S.J., Margolis, S.J. (1995). Path dependence, lock-in, and history. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 11(1): 205–226.
- Mahoney, J. (2000). Path dependence in historical sociology. *Theory and Society*, 29(4): 507–548.
- Mazur, S. (2015). Założenia teoretyczne i metodologiczne nauk o polityce publicznej. *Wrocławskie Studia Politolologiczne*, 18: 7–27.
- Ostrom, E. (2013). *Dysponowanie wspólnymi zasobami*, tłum. Z. Wiankowska-Ładyka. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska SA.
- Pieliński, B. (2012). *Instytucjonalizmy w analizach polityki społecznej*. <http://www.rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/obce/instytucjonalizmy.pdf>, dodano: 11.03.2012, dostęp: 5.06.2017.
- Pieliński, B. (2013). Instytucjonalizm historyczny w kontekście polityki społecznej. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 3(22): 45–63.
- Pierson, P., Skocpol, T. (2002). *Historical institutionalism in contemporary political science*. W: I. Katznelson, H.V. Milner (eds.), *Political science: the state of the discipline*. New York–London: Norton & Company.
- Pierson, P. (2000). Path dependence, increasing returns, and the study of politics. *American Political Science Review*, 94(2): 251–267.
- Pierson, P. (2004). *Politics in time: history, institutions, and social analysis*. Princeton: Princeton University Press.
- Pierson, P. (2010). Ograniczenia planowania: powstawanie instytucji i zmiany instytucjonalne, tłum. R. Śmietana. *Zarządzanie Publiczne*, 2(12): 112–131.
- Putnam, R. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, tłum. J. Szacki. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Stark, D. (1992). Path dependence and privatization strategies in East Central Europe. *East European Politics and Societies*, 6: 17–54.
- Stark, D., Bruszt, L. (1998). *Postsocialist pathways: transforming politics and property in East Central Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Szmigiela-Rawska, K. (2014). Koncepcja zależności od ścieżki jako narzędzie wyjaśniania w badaniach ekonomicznej geografii politycznej. *Prace i Studia Geograficzne*, 54: 149–161.
- Wiśniewski, R., Pol, G., Płasek, R., Bąk, A. (2021). *Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury*. Warszawa: Wydawnictwo NCK.

Wybrane akty prawne i dokumenty programowe poddane analizie

- Ministerstwo Kultury. (2004). *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004–2013*. Warszawa, http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf, dostęp: 27.10.2015.

- Ministerstwo Kultury. (2005). *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*. Warszawa, <http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/050617nsrk-uzupelnienie.pdf>, dostęp: 18.08.2013.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2007). *Mecenat pełnowymiarowy. Polityka kulturalna państwa 2005–2007*. [wstęp M. Ujazdowski], Warszawa: MKiDN.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2011). *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego. Projekt dokumentu po konsultacjach społecznych*. Warszawa, http://ks.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20111014_SRKS_po_konsultacjach_spo%C5%82ecznych_tekst_glowny.pdf, dostęp: w 18.08.2013.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2013). *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*. Warszawa, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20130000378>, dostęp: 18.08.2013.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. (2016). *Wicepremier o priorytetach polityki kulturalnej*. 13.01.2016, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/wicepremier-o-priorytetach-polityki-kulturalnej5981.php>, dostęp: 20.06.2017.
- Ministerstwo Kultury i Sztuki. (1993). *Polityka kulturalna państwa. Założenia*. Warszawa: MKiS.
- Ujazdowski, K.M. (2000). *Kultura racją stanu. Program działania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*. Warszawa: MKiDN,
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568.
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, Dz.U. z 1991 r. Nr 114, poz. 493.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz.U. z 1997 r. Nr 85, poz. 539.
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii, Dz.U. z 2005 r. Nr 132, poz. 1111.
- Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2011 r. Nr 207, poz. 1230.

Wybrane raporty poddane analizie

- Adamiak, P., Dworakowska, Z., Herbst, J., Przewłocka, J. (2013). *Współpraca w obszarze kultury – samorządy, publiczne instytucje kultury, organizacje pozarządowe*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Buczek, M., Głowacki, J., Gronicki, M., Hausner, J., Markiel, K., Purchla, J., Szeliga-Sanetra, J., Wąsowska-Pawlik, A., Worek, B. (2009). *Kultura w kryzysie czy kryzys w kulturze. Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, http://nck.pl/media/attachments/302374/kultura_w_kryzysie_czy_kryzys_w_kulturze_wpelna.pdf dostęp: 8.05.2015.
- Burszta, W., Duchowski, M., Fatyga, B., Nowiński, J., Pęczak, M., Sekuła, E.A., Szlendak, T. (2009). *Raport o stanie i źródnicowaniach kultury miejskiej w Polsce. Raport opracowany na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jako jeden z Raportów o Stanie Kultury*. Warszawa, <http://www.kongreskultury.pl>, dostęp: 12.02.2010.
- Celiński, A., Burszta, J., Penza, Z., Sęk, M., Wenzel, M. (2016). *DNA Miasta. Miejskie polityki kulturalne. Edycja 2016*. Warszawa: Fundacja Res Publica, <http://nck.pl/media/attachments/318571/Raport-DNA-Miejskie-Polityki-Kulturalne-2016.pdf>, dostęp: 15.09.2017.

- Drozdowski, R., Fatyga, B., Filiciak, M., Krajewski, M., Szlendak, P. (2014). *Praktyki kulturalne Polaków*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Fatyga, B., Bakulińska, J.A. (2015). *Projekt autoewaluacji i ewaluacji programów ministra kultury. Raport z badań. Propozycja metod i narzędzi*. Warszawa–Wrocław–Olsztyn–Białystok–Gdańsk: Obserwatorium Żywej Kultury-Sieć Badawcza, <http://nck.pl/badania/raporty/projekt-autoewaluacji-i-ewaluacji-programow-ministra-kultury>, dostęp: 17.05.2017.
- Fatyga, B., Nowiński, J., Kukołowicz, T. (2009). *Jakiej kultury Polacy potrzebują i czy edukacja kulturalna im ją zapewni? Raport o problemach edukacji kulturalnej w Polsce dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, przygotowany jako jeden z Raportów o Stanie Kultury*. Warszawa, <http://www.kongreskultury.pl>, dostęp: 12.02.2010.
- Filiciak, M., Buchner, A., Danielewicz, M. (2014). *Kulturotwórcy – niekulturocentryczny raport o kulturze*. Warszawa, https://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/211/raport_kulturotworcy.pdf?sequence=5, dostęp: 6.09.2015.
- Głowacki, J., Hausner, J., Jakóbiak, K., Markiel, K., Mituś, A., Żabiński, M. (2009). *Finansowanie kultury i zarządzanie instytucjami kultury. Raport opracowany na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jako jeden z Raportów o Stanie Kultury*. Kraków: UEK, MSAP, <http://www.kongreskultury.pl>, dostęp: 12.02.2010.
- Hausner, J., Malczyk, K., Maźnica, Ł., Strycharz, J. (2015). *Diagnoza potencjału podmiotów kultury w zakresie realizacji Programu Rozwoju Kultury 2020. Analiza sytuacji zastanej*. Kraków: Fundacja GAP, http://nck.pl/media/attachments/317966/doskonalenie_polityki_kulturalnej_w_warszawie_obszar_instytucje_kultury_diagnoza.pdf, dostęp: 2.02.2016.
- Hieropolitańska, A. (2012). *Raport z badania „Kultura do finansowania”*. Punkt Kontaktowy ds. Kultury, <http://mkidn.gov.pl/np/pages/strona-glowna/finanse/srodki-europejskie/przyszlosc-programow-europejskich/badanie-kulturado.finansowania.php>, dostęp: 18.02.2017.
- Knaś, P., Piątkowska, M., Hoinkis, D. (2017). *Diagnozy w kulturze*. Kraków: FRDL Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji, http://www.mistia.org.pl/wpcontent/uploads/2017/07/1_Raport_koncowy_Diagnozy-w-kulturze.-Badania-i-analzy-w-projektowaniu-i-wdra%C5%BCaniu-samorz%C4%85dowych.pdf, dostęp: 26.10.2017.
- Kowalik, W., Matlak, M., Nowak, A., Noworól, K., Noworól, Z. (2011). *Kultura lokalnie. Między uczestnictwem w kulturze a partycypacją w zarządzaniu*. Kraków: MIK.
- Kultura we współczesnej Polsce*. (2016). http://www.kongreskultury2016.pl/wp-content/uploads/2016/10/Mapa_Kultury_w_Polsce.pdf, dostęp: 19.10.2016.
- Raport końcowy z badania sektora kultury. Krakowska kultura – stan obecny i perspektywy rozwoju*. (2015). Warszawa: Agrotec Polska Sp. z o.o., file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/218311_0.pdf, dostęp: 15.02.2016.
- Rewolucja kulturalna. Manifest Komitetu na rzecz Radykalnych Zmian w Kulturze*. <http://www.wywrota.pl/kultura/16951-rewolucja-kulturalna.html>, dostęp: 14.05.2015.
- Szultka, S., Zbieranek, P. (red.) (2012). *Kultura – Polityka – Rozwój. O kulturze jako „dźwigni” rozwoju społecznego polskich metropolii i regionów*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.

Walczak, B., Jewdokimow, M., Pazderski, F. (2016). *Praktyki uczestnictwa w kulturze wśród ludności wiejskiej. Studium socjologiczne*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/publikacje,22,911.html>, dostęp: 4.09.2017.

Znaczenie gospodarcze sektora kultury. Wstęp do analizy problemu. (2010). Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych, Narodowe Centrum Kultury.

Abstrakt

Dynamika procesów kulturowych, jakie zachodzą we współczesnym świecie, skłania ku poszukiwaniu uwarunkowań ich przebiegu. Szczególnie intrygujące, a zarazem bardzo trudne do analizy wydają się zjawiska, których trajektorie rozwojowe uzależnione są od wielu różnorodnych czynników. W niniejszym artykule podjęto próbę przybliżenia koncepcji *path dependence*, mieszczącej się w nurcie nowego instytucjonalizmu historycznego, która może stanowić ciekawe podejście w analizowaniu trajektorii rozwojowych różnych zinstytucjonalizowanych zjawisk społeczno-kulturowych. Przydatność analityczną charakteryzowanej koncepcji można wykazać na przykładzie przemian instytucji kultury w Polsce po 1989 roku w odniesieniu do polityki kulturalnej państwa z początkowego okresu transformacji ustrojowej.

Słowa kluczowe: path dependence, sektor kultury, polityka kulturalna